

VÄNERNS STRÄNDER OCH SKÄR VÄXER IGEN

Text och foto BENGT BRUNSELL

Från min barndom minns jag pappa säga: ”När jag var barn var här en liten sandstrand” eller ”Förr var det eftermiddagssol här”, då vi lade till med båten på platser där vattnet nu var täckt av vass eller där solen nu skymdes av höga träd. Mindre vattenståndsvariationer och avsaknad av mycket höga vattenstånd efter att sjön reglerades 1937, kombinerat med städernas orenade avloppsvatten och näringsläckage från lantbruket hade redan då, på 1950-talet, medfört en långsam, men betydande förändring av sjöns stränder.

Vattenstånden förr och nu

Efter flera års omfattande anläggningsarbeten i Trollhätte kanal kunde år 1975 Vänerfartygens maximala djupgående ökas från 4,6 m till 5,4 m. Året-runtsjöfart på Väneren tryggades med den nya statsisbrytaren Ale, som var konstruerad för det maximala djupgåendet. För att investeringarna inte skulle omintetgöras under år med låg tillrinning till Väneren träffade Sjöfartsverket och Vattenfall en överenskommelse om att en totalekonomisk bedömning skulle göras, ifall tappningen för elproduktion riskerade sänka Väneren under sjökortets referensyta 43,80.¹ Gällande vattendom ger rätt att under vintern tappa maximalt ända till nedre dämmningsgränsen, som är så låg som 43,16.

Sveriges första kärnkraftsreaktor, Oskarshamn 1, togs i drift 1972. En snabb utbyggnad av kärnkraften skedde de följande åren. Efter att de stora reaktorerna Oskarshamn 3 och Forsmark 3 tagits i drift år 1985 svarade kärnkraften för nära hälften av Sveriges elproduktion. Detta var en lika stor andel som vattenkraften, vars roll hade förändrats. En allt större del kom nu att utgöra reglerkraft för att utjämna toppar i elförbrukningen. Vattenkraftsmagasinet Väneren fick minskad betydelse. Behovet att spara vatten för vinterhalvårets elförbrukning och att tömma Väneren under torrår hade minskat.

Stapeldiagrammet på sidan 88, visar det högsta respektive lägsta vattenståndet för varje år från 1815 t.o.m. 2015. Av diagrammet framgår hur Vänerens vattenstånd påverkats efter att sjön reglerades 1937, hur de naturligt förekommande översvämningarna uteblivit och hur vattenståndets inom- och mellanårsvariation har minskat. Från mitten av 1970-talet framgår tydligt sjö-

fartens och vattenkraftens intressen i en markant minskad variaton, där också de allra lägsta och allra högsta vattenstånden uteblivit. Översvämningen vintern 2000–2001 är ett uppseendeväckande undantag.

Som underlag för stapeldiagrammet har jag för åren efter 1980 använt vattenståndsuppgifter från Vattenfall AB. För åren före 1980 har jag utnyttjat kurvor över vattenståndet som Vänerens Seglationsstyrelse upprättat. På sidorna 89 och 90 visas exempel från Seglationsstyrelsens kurvblad för ett antal år under 1800-talet. De detaljerade vattenståndskurvorna ger förståelse för hur de under oreglerade förhållanden mycket stora naturliga variationerna mellan höga och låga vattenstånd, som många gånger sträckte sig över flera år, påverkat Vänernaturen. Kurvbladens vattennivåer är relaterade till Sjötorps nedre slusströskel, som ligger på nivån 40,20. Med ett tillägg på 40,20 blir diagrammets höjdnivåer jämförbara med dagens vattenståndsuppgifter. Vattenståndet i januari 2001 och Vänerens dämningssgräns har jag markerat med röda linjer.

Den största översvämningen?

Regelbundna vattenståndsmätningar från Väneren har gjorts sedan 1807. Men hur var det tidigare? I domböcker och kyrkoböcker beskrivs flera mycket höga vattenstånd. På den tiden fanns dock inga måttuppgifter på vattennivåerna, som därför är svåra att omsätta till dagens höjdnivåer. Åren 1772–74 rådde extrema högvatten. Den allmänna meningen är att Vänerens vattenstånd år 1773 är det högsta som någonsin beskrivits.² Till vilken nivå nådde då vattnet?

I Kristinehamnstrakten finns två stora stenblock, där det höga vattenståndet 1773 huggits in. Det är de äldsta vattenståndsmarkeringarna vid Väneren. På stenarna har även andra gamla nivåer markerats. På stenen vid Gulliksholmen i Ölmeviken är också vattenståndet från 1873 inristat och på den andra stenen som ligger vid Nynäs gård, i beteshagarna ner mot Kilsviken, finns förutom 1773 nivåerna från 1782, 1831 och 1860 markerade.

När Väneren svämmade över i januari 2001 och sjön nådde ända upp till stenarna, åkte jag och min fru Christina långfärdsskridskor över gårderna vid Ölmeviken respektive Kilsviken för att mäta avståndet mellan markeringarna och vattenytan intill stenarna. Vi valde två högtrycksdagar med mycket svag vind, eftersom vattenytan då bara skiljer sig någon enstaka cm mellan olika platser runt sjön. Den officiella noteringen för dagens vattenstånd kunde därför användas som ingångsvärde för att räkna om nivån vid 1773 års översvämning till dagens höjdsystem.

Christina pekar ut markeringen för vattenståndet år 1773 på stenen vid Nynäs gård vid Kilsviken.

Även vid Gulliksholmen i Ölmeviken är 1773 års vattenstånd inristat. Markeringar: "SIÖ HÖGD 1773" och 13 cm nedanför "dito 1873".

Det uppmätta avståndet måste sedan räknas om på grund av skillnaden i landhöjning mellan norra delen av sjön och utloppet vid Vänersborg, som är referensnivån för de officiella vattenståndsuppgifterna.

Enligt den landhöjningsmodell som fastsälldes i samband med det nya höjdsystemet RH 2000 är landhöjningen i Kristinehamn 1,5 till 1,7 mm/år i förhållande till Väners utlopp. I den tidigare modellen var den endast 0,9 mm/år. Kunskapen om den nästan fördubblade landhöjningen innebär ökad förståelse för strändernas förändring i norra delen av sjön, men också placeringen av forn- och kulturlämningar.

En omräkning till dagens höjdsystem ger i stort samma nivåer på de båda platserna, 45,76 vid Gulliksholmen och 45,72 vid Nynäs gård. Detta indikerar att det omtalade vattenståndet 1773 sannolikt inte var högre än vid översvämningen 1927, då sjön nådde 45,76 och endast några cm högre än de nivåer kring 45,70 som registrerats ett antal gånger efter att vattenståndet började mätas år 1807.

Beräkning

Gulliksholmen vid Ölmeviken: Markeringens höjd över vattenytan 0,48 m. Väners nivå vid mättillfället var 45,67. Landhöjning 0,17 mm/år. Landhöjning sedan 1773 uppgår till 0,39 m ($0,17 \times 228$ år).

1773 års nivå i dagens höjdsystem blir 45,76 ($45,67 + 0,48 - 0,39$).

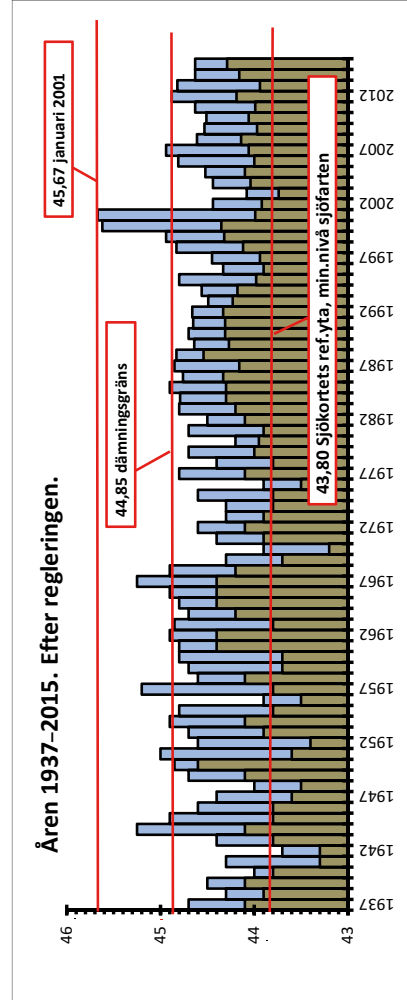
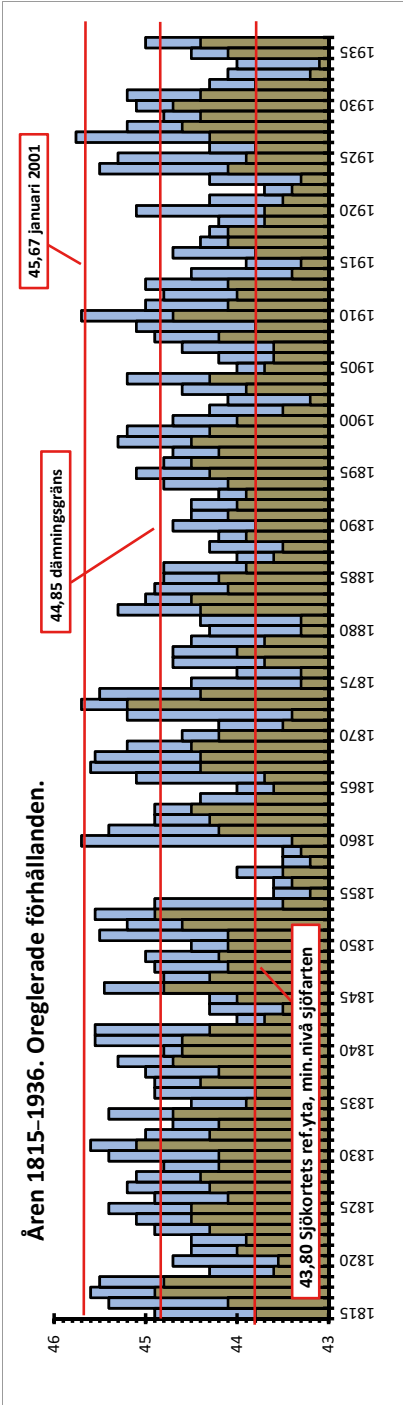
Nynäs gård vid Kilsviken: Markeringens höjd över vattenytan 0,39 m. Väners nivå vid mättillfället var 45,67. Landhöjning 1,5 mm/år. Landhöjning sedan 1773 uppgår till 0,34 m ($0,15 \times 228$ år).

1773 års nivå i dagens höjdsystem blir 45,72 ($45,67 + 0,39 - 0,34$).

Även den ofta citerade båtfärden som Petrus Magni Gyllenius gjorde den 28 juni 1640 från Tofta i Ölmeviken till Karlstad hade kunnat göras vid det vattenstånd som rådde under januari 2001, om inte landhöjningen på ca 0,6 m ägt rum sedan dess. I dagboksanteckningar beskriver Gyllenius att man rör mellan Ölmeviken och Hagelviken på ängarna innanför Bråten och vidare till Lunnerviken på ängarna innanför Långenäs.³ Gyllenius konstaterar: ”*Samma wägh haffer man uthi manne minne icke rodt ...*”.

SMHI har beräknat att Väneren vid översvämningen 2001 skulle nått nivå 46,08 om sjön inte varit reglerad. En nivå som med hela 3 dm överstiger de högsta vattenstånden som någonsin dokumenterats. Tillrinningen som orsakade översvämningen framstår därför som exceptionellt stor och är kanske en följd av vårt förändrade klimat.

Vänerns vattenstånd under 200 år

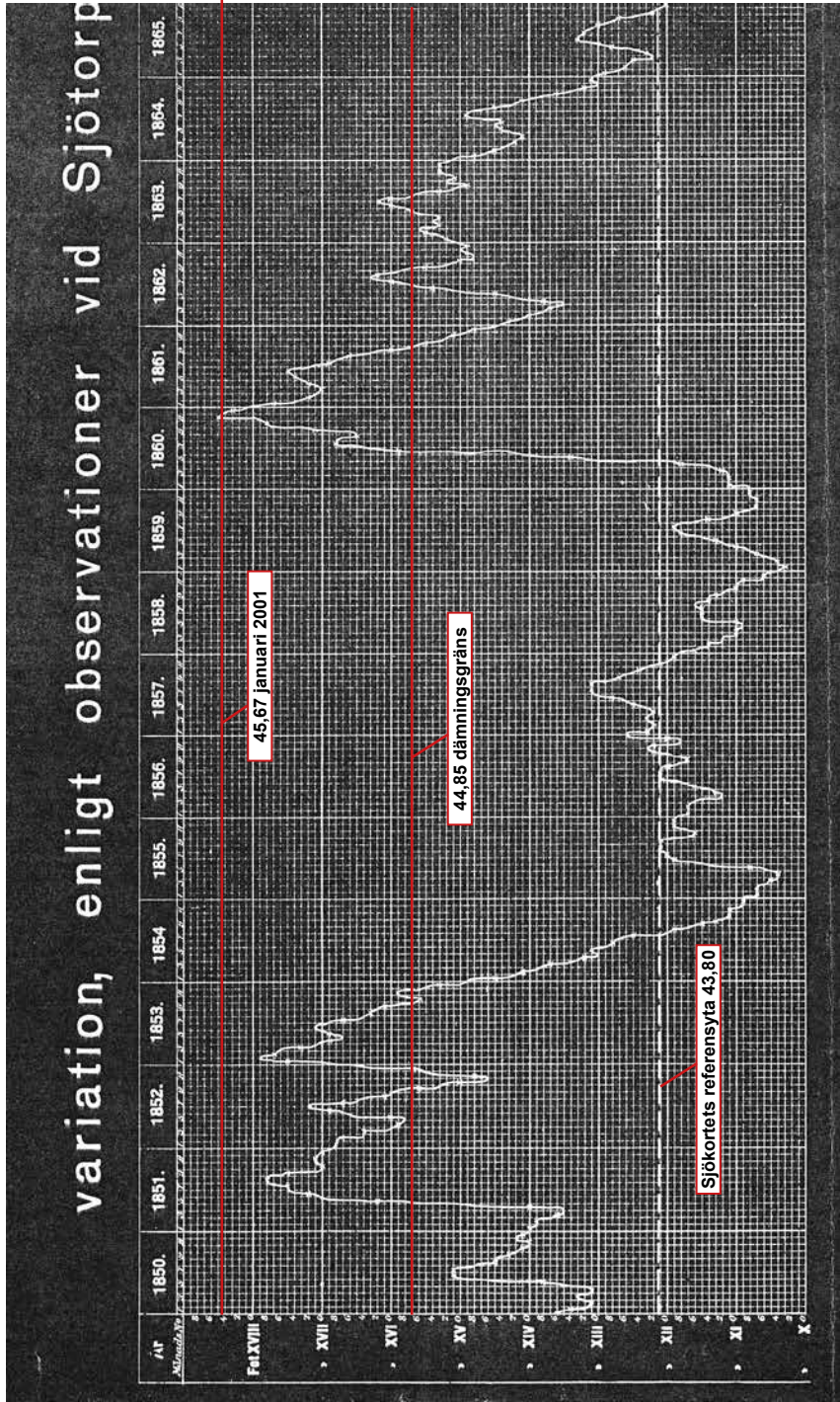

I diagrammet redovisas högsta respektive lägsta vattenstånd under varje år.

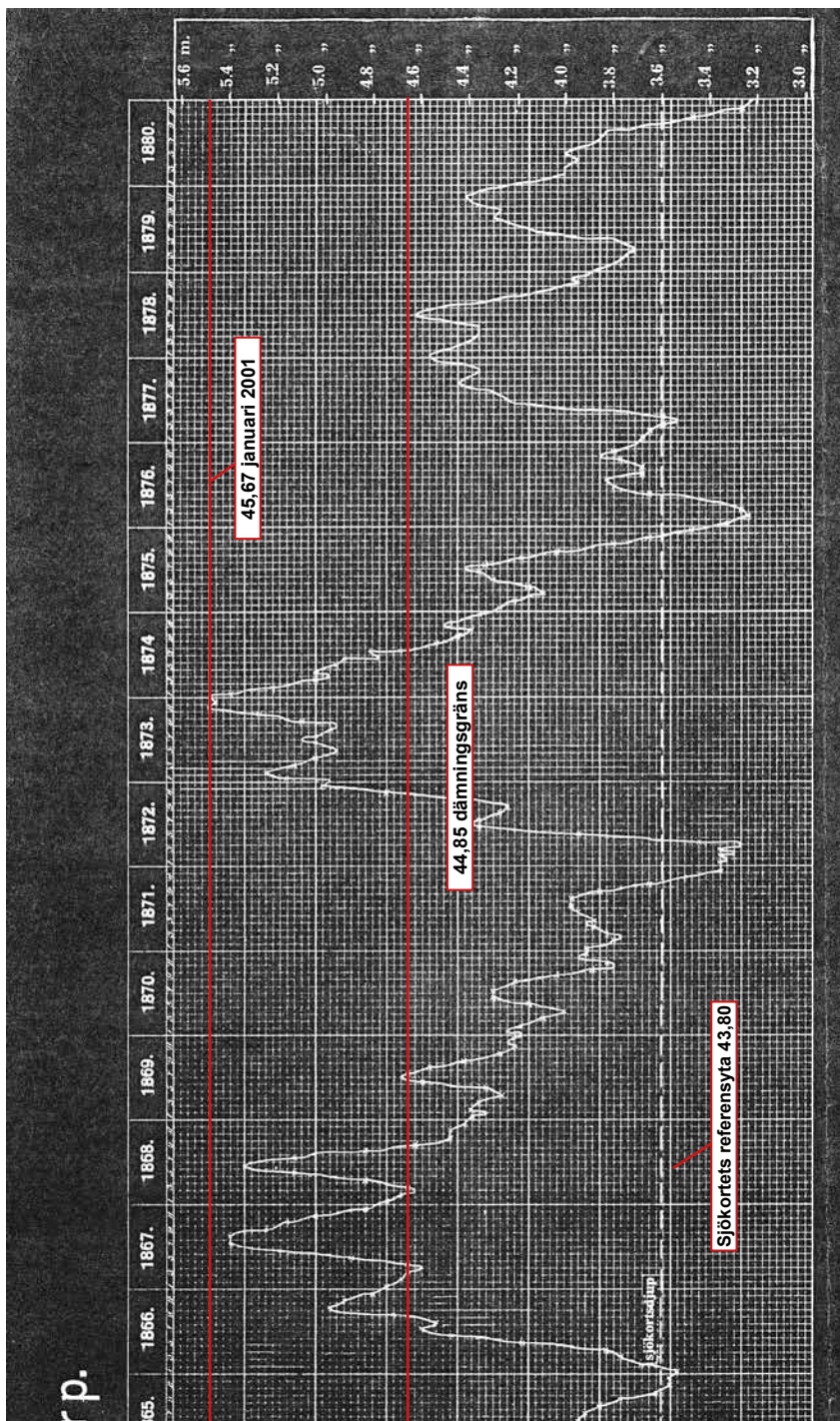
Mycket höga respektive mycket låga vattenstånd förekom regelbundet innan Vänern reglerades och varade då ofta under flera år i rad.

Höga vattenstånd efter regleringen har varit kortvariga p.g.a. ökad tappningsmöjlighet.

Enligt SMHI skulle vattenståndet 2001 nått nivån 46,08 om Vänern inte varit reglerad.

Vattenståndets variation i Sjötorp från 1850 till 1865. Höjdskalan utgår från Sjötorps nedre slussströskel, nivå 40,20.

Vattenståndets variation i Sjötorp från 1865 till 1880. Höjdskalen utgår från Sjötorps nedre slusströskel, nivå 40,20.

Min fru Christina pekar ut vattenståndsmärket från 1910 (45,73) vid Boholmen vid två mycket olika vattenstånd. På bilden från 2005 är vattenståndet 3 dm över sjökortets referensyta. Genom landhöjning har vattenståndsmärket höjt sig ca 16 cm sedan 1910 (95 år gånger 1,7 mm). Det är när man i verkligheten ser hur stor variationen var före Vänerens reglering som man förstår dess betydelse för Vänernaturen.

Igenväxningen uppmärksammas

År 1980 beslöt Miljö- och hälsoskyddsnämnden i Kristinehamns kommun, på initiativ av dess ordförande Ola Arheimer, att de viktigaste fågelskären i Kristinehamns kommun skulle inventeras varje år. Inventeringarna leddes av Thomas Landgren, som efterhand utarbetade en metodik som nu tillämpas i hela Vänern samt i Vättern, Hjälmaran och Mälaren. Den pågående igenväxningens negativa konsekvenser för fågellivet blev med åren allt tydligare och redan 1995 slyröjdes ett antal skär i Kristinehamns skärgård av länsstyrelsens tillsyningsman Mats Johansson i samråd med miljö- och hälsoskyddskontoret.

I Sällskapet för Naturskydds jubileumsskrift 1996 skrev jag en uppsats, ”Vattenståndets inverkan på vegetationsutbredningen längs Vänerns stränder”, där jag med äldre foton och vattenståndsuppgifter beskrev och försökte förklara den allt mer tilltagande igenväxningen av stränder och fågelskär.⁴ I samma jubileumsskrift redogör Thomas Landgren för beståndsutvecklingen hos kolonihäckande fåglar i nordöstra Vänern. Thomas beskriver uppslaget av högväxande vegetation på fågelskären som ett stort hot för de kolonihäckande sjöfåglarna.⁵

Vänerns vattenvårdsförbund uppmärksammades på att tidigare kala skär och öar förbuskats och att flera fågelskär övergivits; skeenden som inledningsvis var som tydligast på grus- och moränstränder i nordöstra delen av Vänern. Vattenvårdsförbundet startar under 1998 det första projektet för att ta reda på mer om förändringarna och dess orsaker. År 2000 redovisades det preliminära resultatet av vegetationsanalyser via infraröda flygbilder av strandvegetationens utveckling mellan 1975 och 2000.⁶ Någon signifikant skillnad mellan stränder i olika höjdlägen eller exponering kunde inte påvisas. Resultatet var förvånande och ifrågasattes, men redan vintern 2000–2001 visade Vänern på ett övertygande sätt hur höga vattenstånd påverkar stränderna.

Den stora överraskningen

Oktober månad år 2000 var mycket mild och blöt. Vid månadens början var Vänerns vattenstånd 44,41, en nivå som ligger nära månadens medelvattenstånd 44,33. Grundvattennivåerna var över de normala efter en mycket regnrik sommar. Det ihållande regnandet fortsatte under hela november med nederbördsrekord på flera platser i landet. Vänerns dämningssgräns 44,85 överskreds redan den 12 november. Sjön steg nu med 2 cm per dygn. Den 19 november övertar Länsstyrelsen i Västra Götaland med stöd av räddningstjänstförordningen ansvaret för tappningen och uppmanar Vattenfall AB att

öka tappningen så mycket som möjligt utöver bestämmelserna i gällande vattendom. Lagom till jul blev vädret torrare och kallare, men mycket höga vattennivåer i tillrinningsområdet gjorde att Vänern fortsatte att stiga för att kulminera den 9 januari på nivån 45,67.

Den 17 december, när det äntligen slutat regna, gjorde jag en båttur i vår skärgård. Jag besökte Långön och Alvön. På hemvägen passerade jag Siberön och Fallskären. Vattenståndet var nu 45,55, d.v.s. hela 7 dm över dämningensgränsen.

Långöns södra sida den 17 december 2000. Alvöns norra udde i bakgrunden.

Samma plats september 2001. Väterns yta låg nu åter på medelvattennivån 44,35.

På stränderna stod de nyetablerade småträden i sjön. Vattnet nådde ända upp till den gamla tallskogens bärris och humusskikt. Det stod nu klart för mig att Väterns kala stränder och skär var ett minne av de höga vattenstånden innan sjön reglerades.

På hemvägen passerade jag Fallskärens södra udde, som nu stod under vatten.

Senare vid vinterns skridskoturer såg jag hur dyningen utifrån sjön och den vassa nysisens rörelser ringbarkat träden, hur den grövre isens rörelser rottryckt små buskar och träd. Det kunde inte visas tydligare än så här, att Vänerskärgårdarnas havsliknande karaktär är ett minne av regelbundet återkommande översvämningar.

Isskjuvning på Fallskärens södra udde februari 2001.

Den nyetablerade strandskogen på Fallskärens södra udde hade ringbarkats av isen. De flesta små träden dog påföljande sommar.

Panik – ny regleringsstrategi!

Katastrofrubriker fyllde tidningarna: ”Vänern svämmar över”, ”Vänern kan nå ny rekordnivå” och ”Nu är Karlstad i farozonen”. De kraftiga regnen hade inte bara berört Vänern utan också skapat samhällsfarliga nivåer i Hjälmaren och Mälaren. År 2005 tillsatte staten utredningen ”Sverige inför klimatförändringarna – hot och möjligheter” för att klarlägga det svenska samhällets sårbarhet för globala klimatförändringar. Utredningen gavs namnet ”Klimat- och sårbarhetsutredningen”.

I utredningens delbetänkande ”Översvämningshot. Risker och åtgärder för Mälaren, Hjälmaren och Vänern” som utkom 2006 redovisas skrämmande höga vattennivåer redan vid dagens klimat.⁷ Utredaren föreslår därför en förändrad regleringsstrategi för Vänern. Med en strategi som Vattenfall föreslagit och SMHI studerat beräknades att det högsta vattenståndet i januari 2001 hade kunnat sänkas med hela 38 cm. Förslaget innebar samtidigt att medelvattenytan sänks med 29 cm och att vattenståndsvariationerna minskar. Utredaren nämner kortfattat: ”Vänerns natur, växt- och djurliv kan påverkas negativt.”

Samma år som delbetänkandet utkom antar Vänerns vattenvårdsförbund en vattenvårdsplan för Vänern. I planen konstateras följande: ”Vänerns växter och djur är anpassade under tusentals år till ett mer varierande vattenstånd än det som finns idag. Variationerna gör att kala skär och stränder hålls öpp-

Vänern på väg in i Kristinehamn. Tegelslagaregatan den 9 januari 2001.

na liksom de gynnar flera sällsynta växter och djur på strandängar och vid strandkanten.” Som en viktig åtgärd framhålls: ”Vänerns vattennivå behöver variera och gärna mera inom gällande vattendom eftersom vatten och is kan hjälpa till att hålla stränderna öppna ...”

I yttrande över sårbarhetsutredningens delbetänkande framför vattenvårdsförbundet: ”En miljökonsekvensbeskrivning behöver tas fram av lämpliga myndigheter innan den föreslagna ändringen av Vänerns regleringsstrategi genomförs. Vid Vänern finns flera motstående intressen med olika önskemål om lämpliga vattennivåer och dessa behöver kartläggas. Konsekvenserna av en ändrad regleringsstrategi på natur, vattenkvalitet, friluftsliv, fiske, boende, sjöfart m.fl. måste utredas.”

I yttrande över Klimat- och sårbarhetsutredningens slutbetänkande förtydligar Vänerns vattenvårdsförbund i december 2007 konsekvenserna av föreslagen regleringsstrategi: ”En ändrad regleringsstrategi med tidigare avtappning och minskade vattennivåvariationer kommer att öka igenväxningen av vass, buskar och träd på Vänerns stränder och skär. Vänerns havsliknande miljö, med kala klippor och skär, är en del av sjöns internationellt höga värden. En sådan havsliknande sötvattensmiljö är unik för landets och Centraleuropas sjöar. Denna miljö kommer att växa igen om vattennivåvariationerna minskar, vilket innebär en kraftig minskning av den biologiska mångfalden.”

Naturskyddsföreningen (riksföreningen) framför i sitt yttrande över slutbetänkandet under en särskild rubrik för Vänern: ”I sitt delbetänkande före-

slog utredningen en ändrad regleringsstrategi för Vänern för att motverka de ökade riskerna för stora översvämningar. Om förslaget skulle genomföras kan det få omfattande konsekvenser för naturmiljön längs stränderna och på öar och skär. Detta har framförts i ett yttrande till departementet från föreningens länsförbund i Värmland. Länsförbundet anser därför att en grundlig miljökonsekvensbeskrivning av en ändrad regleringsstrategi bör göras. Vi ställer oss bakom länsförbundets förslag i detta avseende.”

Utan att föregås av en miljökonsekvensbeskrivning träffade Länsstyrelsen i Västra Götaland och Vattenfall AB på uppdrag av regeringen en överenskommelse att fr.o.m. den 1 oktober 2008 tillämpa en ny regleringsstrategi för Vänern. Överenskommelsen skulle gälla längst t.o.m. den 31 december 2012. Den nya strategin beräknades sänka de allra högsta vattenstånden i Vänern med upp till 40 cm. I beslutet hemställer länsstyrelsen att regeringen tilldelar medel för uppföljning av de biologiska konsekvenserna av den nya regleringsstrategin.

År 2011 presenterar SMHI en ”Fördjupad studie rörande översvämningriskerna för Vänern”.⁸ I studien redovisas följande nivåer.

- 100-årsnivån vid nuvarande klimat beräknas till 45,58.⁹
- Den från 2008 tillämpade regleringsstrategin beräknas sänka 100-årsnivån med 20–30 cm.
- Den allra högsta nivån, den dimensionerande nivån, vid nuvarande klimat beräknas till 46,16.¹⁰
- Den från 2008 tillämpade regleringsstrategin beräknas sänka den dimensionerande nivån med endast 8 cm.
- Ihållande SV vind på 20 m/s beräknas höja vattennivån i Kristinehamn med 50 cm; kortvarigt så mycket som 75 cm. SMHI kommenterar att vattenytans höjning på grund av vind är betydande, men också ofullständigt utredd och att det därför krävs fördjupade studier av denna effekt.
- Klimateffekten beräknas höja 100-årsnivån med ca 20 cm och den dimensionerande nivån med 30–40 cm vid slutet av detta århundrade.

Naturanpassad reglering

För åren 2009 till 2011 har Vänerns vattenvårdsförbund fått två miljoner kronor av Naturvårdsverket för att genomföra undersökningar och inventeringar, som kan fungera som referens vid miljöuppföljningen av Vänerns nya reglering. Undersökningarna har skett i fyra typvikar varav två, Kilsviken och Hagelvikén, ligger i vår kommun. Därutöver har vegetationen på Vänerns

stränder på ett antal platser inventerats stråkvis sedan år 2000. Inventeringarna ingår i den nationella miljöövervakningen i Vänern. Jämförelser av vegetationen mellan 2000 och 2014 visar att småträäd upp till 0,5 meter ökat längs stränderna med mer än 4 000 %. På den lägsta stranddelen, den som kan påverkas mest av vattenståndsvariationer, är ökningen mer än 12 000 %.¹¹

År 2014 publiceras rapporten ”Vänerns tappningsstrategi. Effekter och konsekvenser för flora, fauna och friluftsliv”.¹² Den är skriven av Calluna AB, som tidigare tagit fram underlaget för Mälarens nya miljöanpassade vattendom. I rapporten har dygnsvärden för observerade vattenstånd under perioden från 1978 till 2007 jämförts med de fiktiva vattenstånd som skulle rått, dels om Vänern varit oreglerad och dels om den från 2008 träffade nya överenskommelsen skulle ha tillämpats

Förändringen mellan reglerade och oreglerade förhållanden var självklart avsevärd. Överraskande och alarmerande var däremot den stora förändringen mellan observerade vattenstånd och nivåerna om den nya överenskommelsen skulle ha tillämpats. Medelvattenståndet under vegetationsperioden skulle då ha minskat med 15 cm, och ytan på stranden mellan medelhögvatten och medellågvatten (svämzonen) skulle minska med hela 48 %.

I rapporten slås fast att om den nya överenskommelsen får verka över tid, kommer igenväxningen av stränderna att öka i omfattning och intensifieras, och att igenväxningen av öppen strand medför mycket negativa konsekvenser för både skyddsvärda arter och friluftsliv. Calluna föreslår att den nya tappningsstrategin justeras så att vattenstånden i större utsträckning överensstämmer med de naturliga genom följande åtgärder.

- Skapa större vattenståndsvariationer, främst inom året, men även mellan olika år.
- Se till att högvattnet i så stor utsträckning som möjligt hamnar under den årstid där det skulle ha legat om sjön varit oreglerad.
- Skapa högre vår- och försommarhögvatten, vilket också medför större svämzon.
- Skapa högre vintervattenstånd och därmed större förutsättningar för isprocesser som medför störningar i strandvegetationen.

Den föreslagna mer naturliga vattenståndsregimen moduleras av SMHI i tappningsstrategier som testas för de flöden som rått under respektive år inom referensperioden 1978–2007. SMHI konstaterar att det går att hitta tappningsstrategier, som ger ett medelvattenstånd som liknar Callunas för-

slag. I rapporten ”Tappningsstrategi med naturhänsyn för Vänern” redovisar SMHI följande.¹³

- ”Om tappning med naturhänsyn hade tillämpats vid översvämningen 2000–2001 hade det gett ungefär samma vattenstånd som med den från den 1 oktober 2008 tillämpade nya regleringsstrategin.
- Ett beräknat dimensionerande vattenstånd blir 12 och 13 cm högre vid tappning med naturhänsyn än med tappningsstrategin från 2008.”

Det var en sådan regleringsstrategi, en strategi med naturhänsyn, som Vänerens vattenvårdsförbund och Naturskyddsföreningen ville ha när man i yttrandet krävde en miljökonsekvensbeskrivning som underlag för en ny tappningsstrategi. Ett berättigat krav, eftersom de flesta Vänerskärgårdarna och flera vikar är Natura 2000-områden. Miljöbalken kräver då tillstånd (Natura 2000-prövning) för en verksamhet eller åtgärd som på ett betydande sätt kan påverka miljön inom ett Natura 2000-område. Denna tillståndsplikt gäller även för verksamheter som bedrivs eller vidtas utanför Natura 2000-området. Självklart skulle Länsstyrelsen i Västra Götaland initierat en miljökonsekvensbeskrivning innan överenskommelsen med Vattenfall träffades. Kanske hade detta lett till större hänsyn till naturvärdena och kanske hade en strategi som den nu framtagna naturanpassade tappningsstrategin redan då tagits fram.

Enheten för skydd och säkerhet på Länsstyrelsen i Västra Götaland har nu fått ny ledning och sammankallar under våren 2014 till två informationsmöten om Vänerns tappningsstrategi. Vid mötena deltog representanter från länsstyrelserna, kommunerna, Sjöfartsverket, LRF, Vattenfall, SMHI och Calluna. Jag deltog som representant för Naturskyddsföreningen. Konsekvenser av den föreslagna naturanpassade regleringsstrategin diskuterades ingående.

Vid det sista mötet redovisar LRF ett omfattande skriftligt inlägg som helt avvisar en naturanpassad reglering, eftersom en större frekvens av högvatten är negativt för lantbruket. Vattenfall framför bestämt ståndpunkten att ”nuvarande tappningsstrategi bör förlängas efter 2014 och att det finns etablerade processer att använda istället för fler på varandra staplade överenskommelser”. Med andra ord kräver Vattenfall en ny vattendom eller omprövning av den nuvarande för att Vänerns tappningsstrategi skall ändras – en process som är mycket omfattande och tidskrävande.

Röjning av fågelskär

Under senhösten och vintern 2013 påbörjas naturvårdsprojektet LIFE Väneren. Projektet som sträcker sig över fem år, med en totalbudget på 21 miljoner, är till hälften EU-finansierat. Inom detta kommer sammanlagt mer än 200 fågelskär runt Väneren att röjas vid två tillfällen. Samtliga röjningsobjekt ligger inom Natura 2000-områden. Utöver de skär som skall röjas inom projektet finns ytterligare fågelskär som nu vuxit igen. Länsstyrelserna har därför skapat ett ”Faddersystem för fågelskär i Väneren”, som ger fler möjlighet att engagera sig för att bevara Vänerens unika fågelliv.

Sällskapet för Naturskydd har som en av de första blivit fadder för ett fågelskär. Vårt skär ligger vid Rammholmen och har tidigare hyst ett rikt fågelliv och ingick därför i den inventering av fågelskär i Kristinehamns skärgård som utfördes åt Kristinehamns kommun åren 1980 till 1994. Störst var sjöfågelkolonin 1983, då bl.a. 100 skratmåsar, 15 fisktärnor och 2 silvertärnor inräknades; samtliga revirhävande. Dessutom fanns ett par vardera av de sällsynta arterna dvärgmå, som ruvade, och roskarl (Thomas Landgren muntl.). Redan under de första inventeringsåren märktes en allt mer tilltagande igenväxning, och från 1987 har skäret varit tomt på kolonihäckande fågel.

En sensommardag 2014 gav vi oss ut för att röja skäret, där det nu fanns flera bestånd av 3–4 m höga småträ, trots att skäret i det närmaste skrapades

Johan Nilsson och Kjell Johansson gör grovjobbet med motorsåg och röjsåg.

Glada röjare efter väl förrättat värv. Från vänster: Olof Larsson, Johan Nilsson, Kjell Johansson, Ulf T Carlsson, Björn Broqvist, Anders Gullberg och Bengt Brunsell.

rent av is under översvämningen vintern 2001. Här som överallt på stränder och skär vid Vänern har igenväxningen gått mycket snabbt de senaste 20 åren. Flera faktorer samverkar. Förutom minskade vattenståndsvariationer har sannolikt ökade kvävehalter och klimatförändringen stor betydelse.

I analyser som SMHI gjort visas tydligt att perioden 1991–2012 (22 år) varit blötare och varmare än den 30 åriga referensperioden 1961–1990.¹⁴ För Värmlands län syns nederbördsökningen tydligast för sommarperioden. För länet som helhet har årsmedelnederbörden ökat med 8 % och årsmedeltemperaturen med 0,9 grader. Mer nederbörd under sommaren gynnar växtligheten på hållmarker och ursvallade stränder som har liten förmåga att behålla vatten.

Vänern är ett riksintresse

Bedömningar enligt EU:s vattendirektiv har resulterat i att Vänerns ekologiska status sänkts från god till måttlig inför förvaltningscykeln 2015–2021. Sänkningen beror på att regleringen av sjön har förändrat vattenståndvariationerna kraftigt jämfört med de naturliga förhållandena, vilket påverkar den ekologiska statusen negativt. Avsaknad av naturliga vattenståndsva-
riationer

Så här fint var vårt fadderskär när vi på hösten eldade röjningsresterna.

gör att de känsliga livsmiljöer som är beroende av hög- och lågvatten växer igen, som exempelvis sandstränder, fågelskär och grunda vikar.

I samrådsyttrande över åtgärdsprogrammet för kommande förvaltningscykel framför Vänerns vattenvårdsförbund: ”Det måste tydligt framgå av åtgärdsprogrammet att Vänerns nu gällande tappningsstrategi påverkar Vänerns ekologiska status negativt. En tillfälligt naturanpassad reglering av Vänern är en nödvändig åtgärd innan en långsiktig lösning på Vänerns reglering är klar genom en ny vattendom som föregås av en MKB.”

Naturskyddsföreningens länsförbund runt sjön understryker i ett gemensamt yttrande: ”En tillfällig naturanpassad reglering av Vänern måste tillämpas innan en långsiktig lösning på regleringsproblematiken uppnås. En långsiktig lösning kräver ett omfattande utredningsarbete och åtgärder som tar mycket lång tid. En fortsatt tillämpning av nuvarande regleringsstrategi medför oreparerbara skador på Vänerns natur- och rekreativmiljöer.”

Under våren 2015 skickar Länsstyrelserna i Västra Götaland och Värmland en skrivelse till regeringen med rubriken ”Vänerproblematiken – höga naturskyddsvärden, stora samhällsrisker”. I skrivelsen, som har en underton av att regeringen gjort alldeles för lite sedan sårbarhetsutredningen publicer-

ades år 2007, ställer länsstyrelserna ett antal konkreta frågor till regeringen. De två för naturmiljön viktigaste citeras här.

- ”Att tillgodose de viktigaste intressena rörande Vänern kan svårigen genomföras inom ramen för nuvarande vattendom.
Frågan: Hur ser Regeringen på länsstyrelsernas förslag att ompröva vattendomen för Vänerns reglering? Hur ser Regeringen på sin roll i en sådan process? Kan staten genom sin ägarroll tillse att Vattenfall AB initierar omprövningen, något som skulle påskynda processen samt minska belastningen på statliga myndigheter?
- Omprövning av vattendomen samt produktion av förutsättningar för en ökad avbördningsförmåga riskerar att ta lång tid. Samtidigt påverkas naturmiljön negativt av den relativt låga och stabila nivån. Förslag på en mer naturanpassad tappningsstrategi har lagts fram men Vattenfall AB har motsatt sig en sådan.
Frågan: Hur ser Regeringen på att staten genom sin ägarroll agerar gentemot Vattenfall.”

Naturskyddsföreningen får under sommaren vetskap om att det statligt ägda Vattenfall hos miljödepartementet bedriver lobbyverksamhet för att bevakna sina intressen. För att om möjligt ge ökad tyngd åt länsstyrelsernas skrivelse skriver därför även Naturskyddsföreningens rikskansli, på initiativ från länsförbunden, till regeringen och tillför ytterligare argument i frågan.

Regeringen beslöt den 12 november 2015 att lämna över länsstyrelsernas och Naturskyddsföreningens skrivelse till ”*Utredningen om ett stärkt arbete för anpassning till ett förändrat klimat*”. Eva Eriksson, som varit landshövding här i Värmland, ska leda utredningen. Uppdraget ska redovisas senast den 28 februari 2017.

I slutet av december 2015 beslutar Länsstyrelsen i Västra Götaland och Vattenfall att *förlänga den tillfälliga överenskommelsen* från 2008 till att omfatta också 2016.

Referenser och förklaringar

- 1 Samtliga vattenstånd, RH 1900 referens Vänersborg, ”Vänerns höjdsystem”.
- 2 Möller, Å. 2002. *Vänern svämmar över!* Särtryck ur Hembygdsbladet nr 28. Ullervad Leksbergs Hembygdsförenings årsskrift 2002.
- 3 Gardberg, C. G. & Toijer, D. 1962. *Diarium Gyllenianum eller Petrus Magni Gyllenii dagbok 1622–1667*.
- 4 Brunsell, B. 1996. Vattenståndets inverkan på vegetationsutbredningen längs Vänerns stränder. *Sällskapet för Naturskydd Kristinehamn 1996*, pp. 25–35. Kristinehamn.

5. Landgren, T. 1996. Beståndsutvecklingen hos kolonihäckande måsfåglar, storskarv och roskarl i nordöstra Vänern. *Sällskapet för Naturskydd Kristinehamn 1996*, pp. 36–54. Kristinehamn.
6. Granath L. 2001. *Vegetationsförändringar vid Vänerns stränder – Jämförelser av land- och vattenvegetationens utveckling från 1975 till 1999*. Vänerns vattenvårdsförbund, 2001. Rapport nr 15.
7. SOU. 2006. *Översvämningshot. Risker och åtgärder för Mälaren, Hjälmarens och Vänerns*. Delbetänkande av Klimat- och sårbarhetsutredningen. SOU 2006:94.
8. Bergström, S., Andréasson, J., Asp, M., Caldarulo, L., German, J., Lindahl, S., Losjö, K & Stensen, B. 2010. *Fördjupad studie rörande översvämningsriskerna för Vänerns – slutrapport*. SMHI. Rapport nr 2010-85.
9. 100-årsnivå. En vattennivå som statistiskt återkommer en gång på 100 år.
10. Dimensionerande nivå. En vattennivå som statistiskt sett återkommer mer sällan än en gång på 10 000 år.
11. Finsberg, C. 2015. *Inventering av Vänerns strandvegetation i stråk 2014 – Stråkväx inventering 2014*. Vänerns vattenvårdsförbund. Rapport nr 87.
12. Koffman, A., Lundkvist, E., Herbert, M. & Thorell, M. 2014. *Vänerns tappningsstrategi – Effekter och konsekvenser för flora, fauna och friluftsliv*. Calluna AB.
13. Eklund, A. & Bergström, S. 2014. *Tappningsstrategi med naturhänsyn för Vänerns – Strategi 1 och Strategi 2*. SMHI. Dnr: 2013/343/9.5.
14. Persson, G., Ohlsson, A., Eklund, D., Sjökvist, E. & Hallberg, K. 2014. *Klimatanalys Värmlands län*. SMHI. Rapport 2013-68.